

THE SOCHI PROJECT
KRUISTOCHT DOOR EEN
OLYMPISCHE CONFLICTREGIO

HET WINTERSPEELTJE VAN TSAAR VLADIMIR

Over twee weken gaan in Sotsji de duurste Winterspelen ooit van start. Begin deze week liet een terreurbeweging weten dat er voor de toeristen cadeautjes zullen klaarliggen. Arnold van Bruggen en Rob Hornstra, die vijf jaar lang de woelige regio doorkruisten, zijn niet verwonderd. 'Dit blijft een land waar zomaar mensen verdwijnen.'

Gaea Schoeters, foto's Rob Hornstra

Journalist en documentairmaker Arnold van Bruggen en fotograaf Rob Hornstra zijn nog daas van de nachtvlucht, als ik hen op Schiphol ontmoet. Ze zijn net terug uit Chicago, waar ze hun tentoonstelling *The Sochi Project* hebben geopend. Gespreid over dertien reizen brachten ze bijna een jaar in Sotsji en de Noordelijke Kaukasus door. Dat Vladimir Poetin net daar, in een straatarme en subtropische conflictregio, de duurste Winterspelen ooit wilde organiseren, vonden ze zo waanzinnig dat ze het van dichtbij wilden opvolgen.

De Spelen zelf zullen ze missen, want ze mogen het land niet meer in. Ook hun tentoonstelling in Moskou is geannuleerd. 'Misschien hadden we een en ander moeten zien aankomen toen ze de titel inkortten van *An Atlas of War and Tourism in the Caucasus* tot *The Sochi Project*', stelt Hornstra droogjes vast. 'Want Rusland wil met deze Spelen aan de wereld tonen hoe modern en rijk het land is.

Dat wij een verband leggen tussen die Spelen en de Noord-Kaukasus, waar extreme armoede heerst en grove mensenrechtenschendingen gebeuren, nemen ze ons erg kwalijk.'

VAN BRUGGEN: 'Rusland als gastland, dat strookt gewoon niet met de olympische gedachte. Heel vreemd dat het Internationaal Olympisch Comité (IOC) in 2007 beslist heeft om Winterspelen te houden in een land waar het regime advocaten en journalisten ombrengt, en mensen zomaar verdwijnen.'

HORNSTRA: 'Nochtans wist het IOC perfect waar het aan begon, want het heeft allerlei dure studies laten uitvoeren. De problemen die nu opduiken, waren volstrekt voorspelbaar: al die verhalen over armoede, conflicten, aanslagen en mensenrechtenschendingen lagen daar al.'

Moet er dan alsnog een boycot komen?

VAN BRUGGEN: 'Als ik een schaatser was, zou ik mijn bedenkingen hebben om deel te nemen aan zo'n corrupt evenement. Vorige week zei Sven Kramer (een Nederlandse langebaanschaatser, die in Sotsji goud wil >>

Het 'strand' in Adler: zon, zee en betonblokken.

pakken, red.) dat sport en politiek gescheiden moeten blijven, maar je maakt als atleet wel deel uit van dat peperdure Poetincircus. Kun je dan zeggen dat je erbuiten staat?’

HORNSTRA: ‘We hadden in 2007 moeten handelen. Maar toen stelde niemand vragen en het IOC geeft ook nu nog geen duidelijk antwoord op de vraag waarom het voor Sotsji gekozen heeft.’

VAN BRUGGEN: ‘Ze hebben zich laten inpakken door het charmeoffensief van Poetin, die zijn persoonlijke charisma en zijn politieke gewicht aan die Spelen heeft gekoppeld.’

Bij de selectieronde in Guatemala zei Poetin al dat hij 12 miljard dollar zou vrijmaken voor de Spelen. Ongeveer zes keer het normale budget.

HORNSTRA: ‘Waanzin toch? Dat kan geen enkel westers land in deze tijden. Alles is hier ook nieuw, van de luchthaven en wegen tot de stadions en hotels. Ook dat had nergens anders gekund, gewoon omdat westerse landen nooit zo veel procedures met de voeten kunnen treden om dat allemaal in vijf jaar te regelen.’

VAN BRUGGEN: ‘Bij het WK schaatsen vorig jaar merkten we hoeveel sportofficials hier verlekkerd rondliepen, zo van: *hier kan dit toch maar mooi, hier heb je niet dat gezeik zoals in het Westen, waar je voor elke struik moet vechten en voor elke paal in de grond drie jaar moet procederen.*’

HORNSTRA: ‘Geen van die sporters en bondslui zou hier willen wonen. Want de Russen zetten alles wel mooi op papier, om het IOC te paaien, maar in werkelijkheid gaat dat heel anders: wie weg moet, gaat weg.’

VAN BRUGGEN: ‘Al kun je ook geluk hebben. We hebben een verhaal gemaakt over een gezin dat werd onteigend en als compensatie een huis van 32 vierkante meter kreeg toegewezen, waarin ze met vier families moesten leven. Ze hebben Poetin en Medvedev bestookt met mails en plots kregen ze een luxeappartement in het centrum van Sotsji. De burgemeester en de minister kwamen langs met een hoop cameraploegen: het Kremlin had beslist dat zij het uithangbord van de onteigeningspolitiek werden, terwijl de rest in alle stilte werd platgebulldozerd.’

VAN BRUGGEN: ‘Sommigen hebben wel gevochten. Zo ontmoetten we Gennadi Kuk, een oude man die boven in de bergen bij Krasnaja Poljana woont, waar straks de

‘Alles is hier nieuw, van de luchthaven en wegen tot de stadions en hotels. Dat had nergens anders gekund, omdat westerse landen nooit zo veel procedures met de voeten kunnen treden’

skicompenties plaatsvinden. Op zijn landgoed lag een werelderfgoed site uit de bronstijd; nu werden die grafheuvels bedreigd door de bulldozers. Hij is zich als een ware donquichot blijven verzetten, niet omdat hij iets tegen de Spelen had, maar wel tegen de nietsontziende manier waarop alles gebeurde, ten koste van het milieu en het historische erfgoed. Tevergeefs. Het heeft hem gebroken.’

Corrupt suikerfeestje Sotsji was een typische Sovjetbadstad. Hoezeer is de stad zelf veranderd?

HORNSTRA: ‘Het oude Sotsji is onveranderd gebleven: betonstranden, te dikke Russische toeristen, te veel drank, paaldanseressen en karaokebars.’

VAN BRUGGEN: ‘Er is wel een laagje aan toegevoegd van Moskouse dingetjes:

Donquichot Gennadi Kuk (82).

koffiebarretjes, dure restaurants en nachtclubs, waar je veel geld kunt uitgeven, maar meer niet.’

HORNSTRA: ‘Al hebben ze voor de Spelen wel een en ander optisch opgekuist. Een collega vertelde dat de stripclub van Olga, het meisje dat op de cover van ons boek staat, gesloten is. Ik denk dat het IOC liever niet geassocieerd wil worden met het beeld dat wij van Sotsji neerzetten; zij willen dat je die restaurantjes toont. En die peperdure stadions.’

‘Er is één plaats in Rusland waar het nooit sneeuwt, en daar organiseert Poetin de Winterspelen’, zei oppositieleider Boris Nemtsov. Waarom net daar?

VAN BRUGGEN: ‘Sotsji is een goed skigebied. Dat ze dan aan de kust die schaatsringen moesten bouwen in een subtropische regio, God ja, in Dubai kun je ook skiën. Maar voor de Russen is Sotsji vooral een symbool van alles wat goed was aan de Sovjet-Unie. Poetin deelt die nostalgie: daarom neemt hij zijn ambassadeursrol ook zo persoonlijk.’

HORNSTRA: ‘Poetin is nu vijftien jaar aan de macht; deze Spelen zijn het eerste grote evenement sinds de val van de Sovjet-Unie. Wat hier getoond moet worden, is een herrezen Rusland, een grootmacht die zich heeft hersteld van het faillissement van de jaren 90.’

De Spelen lijken wel zijn persoonlijk privéproject.

VAN BRUGGEN: ‘Absoluut. Hij heeft de hele bouw van dichtbij opgevolgd, zoals een almachtige tsaar. Bij de inspectie van de skischans, waarvan de kosten zwaar uit de hand zijn gelopen, heeft hij live op tv de vicevoorzitter van het olympisch comité ontslagen. Op dezelfde manier heeft hij het geld voor de Spelen bijeengebracht: dat komt van grote staatsbedrijven, zoals Gazprom en de Russische Spoorwegen, en van enkele oligarchen, onder wie Oleg Deripaska en Vladimir Potanin, die hij gedwongen heeft te investeren. Die hadden geen keuze, want ze hangen af van het Kremlin; ze hebben in de jaren 90 allemaal hun handen vuilgemaakt en ze weten dat ze, als ze tegenspartelen, met één rechtszaak alles kunnen verliezen.’

En dus worden dit de duurste Spelen ooit.

VAN BRUGGEN: ‘Oppositieleider Boris Nemtsov schat de kosten op 60 miljard dollar, waarvan minstens de helft zou zijn opgegaan aan corruptie. Sceptici noemen deze Spelen het

Wakkere burgers blijven de ecologische problemen en mensenrechtenschendingen aanklagen.

grootse suikerfeest op aarde. Aan de aanleg van de weg tussen beide stations is meer dan 8 miljard opgegaan. Het Russische blad *Esquire* heeft uitgerekend dat die evengoed belegd zou kunnen zijn met kaviaar of met een 10 centimeter dikke laag van vermalen Louis Vuitton-tasjes.’

Dollars, drugs, condooms

Vlak bij Sotsji, achter de bergen, ligt de Noordelijke Kaukasus, een straatarm conflictgebied waar separatisme, terrorisme en islamisme hand in hand gaan. Maar ook de regio waar de Russen met de regelmaat van de klok de mensenrechten schenden. ‘Daar de Spelen organiseren, is de kat op het spek binden’, zegt Hornstra. ‘Bloedige aanslagen zijn er schering en inslag, het gebied is continu in een staat van bijna-burgeroorlog.’

‘Wat dat betreft, zijn de Russen echt blind’, voegt Van Bruggen eraan toe. ‘Voor hen is de Noord-Kaukasus een grimmige, donkere achtertuin, terwijl Sotsji een soort buitenwijk van Moskou is, een vrolijke, zonnige plek die helemaal ergens anders ligt. Terwijl je vanop de top van het olympisch stadion de grens kunt zien.’

Begin deze week bracht de terreurgroep

Vilayat Dagestan een video uit waarin ze niet alleen de recente aanslagen in Volgograd opeist, maar ook aankondigt dat er ‘cadeautjes’ klaarliggen voor de toeristen als de Spelen doorgaan. Van Bruggen: ‘Er zijn echt waanzinnige maatregelen genomen. In en rond Sotsji patrouilleren 80.000 soldaten, er zijn onderzeeërs en drones ingezet, er komt zelfs een elektrisch gordijn in de bergen dat elke verdachte beweging moet detecteren. Iedere toeschouwer zal zich ook moeten inschrijven.’

HORNSTRA: ‘Die Spelen beveiligen lukt nog wel, maar een flinke bomaanslag in Moskou

‘Eén gezin kreeg een luxeappartement in het centrum, als uithangbord van de onteigeningspolitiek, terwijl de rest in alle stilte werd platgebulldozerd’

‘Deze Spelen zijn het eerste grote evenement sinds de val van de Sovjetunie. Wat hier getoond moet worden, is een herrezen grootmacht’

zal evenveel effect sorteren als een aanslag in Sotsji. Hopelijk was Volgograd niet het opwarmertje.’

Wie zijn de terroristen?

VAN BRUGGEN: ‘Vilayat is een afdeling van het Kaukasisch Emiraat, een beweging die is ontstaan tijdens de Tsjetsjeense oorlogen en die via een nieuwe, radicale islam de volkeren wil verenigen in hun strijd tegen de Russen. Wat nu gebeurt, is eigenlijk een herhaling van de Kaukasusoorlog in de 19de eeuw: ook toen probeerden enkele lokale imams de regio te verenigen achter de islam en riepen ze op tot politieke strijd. Toen, in 1864, wonnen de Russen in Sotsji.’

Ook nu zelden ze dat ze de regio nog voor de Spelen zouden pacificeren.

HORNSTRA: ‘Als die opstandelingen in de bergen echt maar een klein groepje zouden zijn, zoals de Russen zeggen, hadden ze dat al lang opgerold. In werkelijkheid koesteren veel mensen hier anti-Russische gevoelens, die makkelijk aan te wakkeren zijn. Zolang de Russen islamitische jongens blijven ontvoeren en vermoorden, zal het hier nooit rustig worden. Dan komen er telkens nieuwe strijders bij. Want het wantrouwen tegenover Rusland is groot en de Russen tonen elke keer dat het terecht is.’

VAN BRUGGEN: ‘Zeker omdat Rusland ook weigert het gebied economisch te ontwikkelen. Alle geld verdwijnt in de zakken van de corrupte, door Moskou ondersteunde regimes, zoals dat van president Ramzan Kadyrov in Tsjetsjenië. Als mensen dan op YouTube zien dat Kadyrov op een bruiloft met bankbiljetten en goudstaven staat te gooien, is dat de verpersoonlijking van de corrupte macht.’

HORNSTRA: ‘Dat grijpen de salafisten dan weer aan om te zeggen: kijk, jullie leiders noemen zich moslims, maar het zijn decadente zwijnen die met geld smijten, terwijl het volk niets heeft. Zo versterken ze de aantrekkingskracht van hun radicale islam.’

VAN BRUGGEN: ‘Het geweld heeft zelf ook een zeker maffiahalte. De eigenaar van een drankwinkel in Dagestan die al vijf keer is opgeblazen onder het mom van een islamitische actie tegen alcohol, vertelde ons dat hij voor elke aanslag een brief in de bus krijgt met de vraag de aanslag af te kopen >>

– die man wordt gewoon gehanteerd. Volgens hem liggen de bossen, waar die zogezegde moslimstrijders zich schuilhouden, vol dollarbiljetten, drugs en condooms.’

In welke mate maakt het geweld deel uit van het alledaagse leven?

VAN BRUGGEN: ‘Elke generatie hier heeft een oorlog meegemaakt. Drie keer handen schudden en je hoort weer zo’n verhaal. Vandaar ons boek *De geheime geschiedenis van Khava Gaisanova*, het relaas van een vrouw die we toevallig langs de weg hebben ontmoet. In haar leven komt de hele tragische geschiedenis van dit gebied samen. Net zoals veel Ingoesjeten en Tsjetsjenen waren haar ouders door Stalin gedeporteerd; hij heeft *overnight* hele volkeren weggevoerd en de regio herbevolkt met Russen en Georgiërs. Toen die mensen na zijn dood terugkeerden, veroorzaakte dat spanningen. En zodra de Sovjet-Unie uiteenviel, braken overal oorlogen uit.’

HORNSTRA: ‘In Noord-Ossetië, waar Khava woonde, begon een burgeroorlog tussen de orthodoxe Ossetiërs en de islamitische Ingush – echt buurman tegen buurman. Daarna verdween haar man toen hij een auto ging kopen. Het bewijsmateriaal suggereert dat hij door de politie is ontvoerd en omgebracht, als vermeend moslimterrorist.’

VAN BRUGGEN: ‘De haat tussen de gemeenschappen zit onvoorstelbaar diep. Zelfs onze Ossetische tolk, een heel redelijke vrouw die in Moskou woont, zat net zo vol giftige vooroordelen. Toen we haar meenamen naar Ingoesjetië, bleef ze ons maar waarschuwen dat alle Ingush terroristen zijn. Kindermoordenaars. Tot iemand later die dag vertelde dat zijn vrouw en kinderen vermoord waren door Zuid-Ossetiërs, zoals zij. Plots herkenden ze iets in elkaar, want ook zij heeft haar broer verloren in diezelfde oorlog, en even later zaten ze samen te huilen. Dan wordt alles zo persoonlijk dat alle haat wegvalt.’

De verwachte dood

Veel van die conflicten hebben zich in het verleden afgespeeld. Hoe breng je zo iets in beeld?

HORNSTRA: ‘Het geweld is tweërlei: je hebt de – vermeende – moslimstrijders, die door de Russische ordetroepen zijn ontvoerd en vermoord; die verdwenen mensen probeerde

‘In en rond Sotsji patrouilleren 80.000 soldaten, er zijn onderzeeërs en drones ingezet, er komt zelfs een elektrisch gordijn in de bergen dat elke verdachte beweging moet detecteren’

ik terug te vinden in foto’s en voorwerpen. Daarnaast heb ik de slachtoffers gefotografeerd van de aanslagen van diezelfde strijders, zoals de politieagenten in Ingoesjetië.’

VAN BRUGGEN: ‘Op al onze reizen is dat de ontmoeting die mij het diepste heeft geraakt: ons bezoek aan een politieman die bij een aanslag op zijn checkpoint niet alleen zijn benen was kwijtgeraakt, maar ook blind was geworden. De politie wordt daar altijd afgeschilderd als een corrupt instituut, dat verantwoordelijk is voor de moorden en ontvoeringen. Maar de man die tegenover ons zat, was een fantastische vader, die vol liefde naar zijn kinderen luisterde en

De man van Khava (56) verdween toen hij een auto ging kopen.

van alles te zeggen had over literatuur en wereldpolitiek. Het leven van zo’n man wordt dan kapotgemaakt door één granaat.’

Hoe moeilijk is het om al die pijnlijke dingen te fotograferen?

HORNSTRA: ‘Mijn vriendin zei onlangs dat ze nooit ambulancier zou kunnen zijn, omdat je dan veel gruwel ziet. Bij mij werkt het anders. Ik zou het vreselijk vinden om een verhakkeld kind uit een autowrak te halen, maar daarna wel rustig mijn gehaktballen kunnen opeten, omdat ik een fundamentele geruststelling vind in het beseft dat ik iets nuttigs heb gedaan. Zoals ik dat ook doe door deze verhalen de wereld in te sturen.’

VAN BRUGGEN: ‘Maar het raakt ons wel. Daarom doen we ook dingen zoals winkelmateriaal kopen voor Khava, zodat ze haar leven weer op de rails kan zetten. Dat hoort bij empathie. Daarom wil ik onze getuigen ook blijven volgen. Om te zien hoe het ze vergaat.’

Zijn jullie nooit ongerust over getuigen? Sommige mensen met wie jullie spraken, zijn nadien vermoord.

HORNSTRA: ‘Ik denk niet dat wij ze in levensgevaar hebben gebracht. De imam van Vladikavkaz wist dat het eraan zat te komen: op een poster van het imam-congres dat het jaar voordien had plaatsgevonden, wees hij ons vijf collega’s aan die intussen waren vermoord. De andere man, Nasibov, was een uitgesproken salafist, die al twintig jaar problemen had – het was een wonder dat hij nog leefde. En sinds zijn drie zonen waren doodgeschoten, wilde hij vooral zijn verhaal vertellen, meer dan dat hij inzate met zijn eigen veiligheid.’

Ook de familie van Khava werd benaderd door de geheime dienst FSB.

VAN BRUGGEN: ‘Dat was eng, want zo iemand is echt totaal onverdacht. Khava zelf wilde het niet met zoveel woorden toegeven, maar bij onze laatste ontmoeting, toen we haar het geld voor haar winkel brachten, was het duidelijk dat er iets grondig mis was. Plots konden we niemand van de familie meer spreken.’

HORNSTRA: ‘We hebben overwogen om iedereen in het boek onherkenbaar te maken, wat ook een enorm statement zou zijn. Uiteindelijk hebben we dat niet gedaan. Omdat je voelt dat de mensen zelf willen dat journalisten daar blijven werken. Anders krijgt de Russische overheid helemaal de vrije hand.’

VAN BRUGGEN: ‘Natuurlijk hebben we altijd

Olga, 29, was de eigenares van een stripclub in het centrum van Sotsji. De overheid heeft die in het kader van operatie ‘Optische Schoonmaak’ gesloten.

de afweging gemaakt, maar we merkten vaak, zeker bij vrouwen die niets meer te verliezen hadden, dat zij de keuze al voor ons hadden gemaakt: ze willen hun verhaal vertellen, ook al is dat levensgevaarlijk.’

Foute James Bond-film

Hoe gevaarlijk was het voor jullie?

HORNSTRA: ‘Als je te veel begint te denken aan wat fout kan gaan, maak je geen stukken in de Noord-Kaukasus, maar blijf je veilig in Moskou. Het gaat natuurlijk maar goed tot het fout gaat. Achteraf gezien hebben we wel wat stomme dingen gedaan.’

Zoals?

HORNSTRA: ‘We wilden per se bier drinken in Tsjetsjenië, wat eigenlijk niet mag. Onze fikser bracht ons naar een obscure kroeg, waar iedereen met een wapen op de schoot zat. Voor we weer konden opstappen, stond er al een pint voor onze neus: iemand had ons getrakteerd. Dan ben je echt de lul, want de traditie van gastvrijheid zit zo diep dat je je gastheer niets kunt weigeren. Toen die man besliste om ons in zijn Mercedes mee naar huis te nemen, kalasjnikov op het dashboard, hadden we weinig keuze. Het werd een dollemansrit met 200 kilometer per uur, gevolgd door een

geweldige zuippartij. Achteraf bleek dat onze gastheer als openbaar aanklager voor Kadyrov werkte, maar dat wisten we niet – voor ons was hij gewoon een dronkenman met een geweer. Nu is dat een goed verhaal, maar dat had ook anders kunnen lopen.’

Jullie zijn ook een paar keer opgepakt.

VAN BRUGGEN: ‘Daar wen je aan. Alleen toen ze ons oppakten bij Gymri, de thuisbasis van de opstandelingen in Dagestan, was het echt eng. Politieagenten in burger namen ons mee naar een keldertje, waar ze ons afdreigden, omdat we ons in een verboden zone bevonden. Zonder

‘De Spelen beveiligen lukt nog wel, maar een flinke bomaanslag in Moskou zal evenveel effect sorteren als een aanslag in Sotsji. Hopelijk was Volgograd geen opwarmertje’

‘Op de duur weet je dat de politie twee westerse journalisten wel oppakt en intimideert, maar dat ze je niet zullen vermoorden, martelen of in de cel gooien’

het te weten natuurlijk, want waar die zones liggen, is altijd geheim.’

HORNSTRA: ‘Na een tijdje weten ze ook wie je bent. Een of andere onderambtenaar liet ons een keer domweg meekijken in de computer en toen zag ik dat ze allerlei foto’s van mij hadden. Tijdens de laatste twee reizen werd het duidelijk dat de arrestaties geen toeval meer waren, maar dat ze ons de hele tijd in de gaten hielden. Dat gevoel, dat zo’n ongrijpbaar apparaat met je bezig is, is heel beklemmend. Alsof je in een James Bond-film zit – helemaal niet leuk in het echt.’

VAN BRUGGEN: ‘Aan elk checkpoint werden we tegengehouden, in welke auto we ook reden. Onze tolk werd helemaal paranoia en wisselde om de haverklap van simkaart, onze fikser uit Ingoesjetië belde om te zeggen dat we moesten wegblijven, want dat het daar gevaarlijk was geworden omdat we met die gewonde politiemannen bezig waren, wat niet mocht van de overheid.’

HORNSTRA: ‘Tijdens die reis hebben we zowat elke dag overwogen te stoppen. Maar uiteindelijk hebben we ze afgemaakt zoals gepland. We beseften wel dat er een kruis achter onze naam stond. Waarschijnlijk was toen al besloten dat we geen visum meer zouden krijgen, maar die dingen zijn een jaar geldig, dus zijn we nog één keer teruggegaan.’

Is dat niet een beetje het lot tarten?

HORNSTRA: ‘Arnold heeft een goed instinct voor hoever je kunt gaan, wanneer het nog wel goed komt. Ik benader dat rationeler. Op de duur weet je dat de politie twee geaccrediteerde westerse journalisten wel oppakt en intimideert, maar dat ze je niet zullen vermoorden, martelen of in de cel gooien.’

VAN BRUGGEN: ‘We waren het erover eens dat we het koste wat het kost zo diep mogelijk in de regio moesten doordringen. Dat heeft ertoe geleid dat we nu het land niet meer in kunnen, maar eigenlijk heb ik dat liever dan dat we verhalen hadden moeten laten liggen.’

De expo ‘The Sochi Project’ loopt nog tot begin maart in het FoMu in Antwerpen. Het boek ‘An Atlas of War and Tourism in the Caucasus’ is uit bij Aperture.